

ADALÉK A MAGYAR VONATKOZÁSÚ NÉMET UJSÁG- LAPOK BIBLIOGRAFIÁJÁHOZ.

KERTBENY hatalmas bibliografiai munkájában csak az 1600-ig terjedő magyar vonatkozású német nyomtatványokat, történeti népekeket dolgozta föl; így ha a fontos eseményekben oly gazdag XVII. századnak minket magyarok érdeklő német ujságlapjait akarjuk behatóbban tanulmányozni, azok félkutatása a legnagyobb nehézségekbe ütközik. Ezen a téren BLEYER Jakab tette meg az első lépést, midőn a Nemzeti Muzéumban őrzött mintegy 43 magyar vonatkozású német nyomtatványt alapos és körültekintő szaktudással ismertetett.¹ E sorok írója is majdnem száz magyar vonatkozású német éneket a XVII. századból gyűjtött össze és az érdekesebbeket tartalmilag is ismertette egyik dolgozatában.²

Különösen egyes németországi könyvtárak gazdagok ilyen ujságlapokban. A németek közül igen sokan, hogy csak néhányat említsek: WELLER, SOLTAU, KÖRNER, SCHEIBLE, OPEL és KOHN, DITFURTH, WOLKAN stb. dolgoztak föl egyes gyűjteményeket és könyvtárakat ilyen szempontból és adtak ki többnyire verses német röpiratokat a XVI—XVIII. századból. Összeállításaikban természetesen találunk magyar vonatkozásukat is. — Németországi utazásaim alkalmával átnéztem több könyvtár anyagát ezen szempontból és ekkor készített jegyzeteimből szeretnék néhányat bemutatni. A drezdai királyi könyvtár anyaga biztat a legtöbb eredménnyel, mert régi röpiratai és ujságlapjai nincsenek még részletesen feldolgozva. *Historica Hungarica* gyűjtőcím alatt foglalja össze a magyar vonatkozású ujságlapokat, amelyek idő-

¹ L. Magyar Könyvszemle 1900. évf. t.

² Magyar vonatkozású német népekek 1556—1697. (A «Függelék» kivételével megjelent a Századok 1911-ik évfolyamában.)

rendbe szedve egyes tokokban állanak. Minthogy a szakkatalogus az ujságlapok címét nem adja meg, gyakran megesik, hogy a *Historica Hungarica* egyes tokjaiban nem mindegyik nyomtatvány magyar vonatkozású, viszont a *Historica Germanica* jelzés alatt találtam nem egy minket érdeklő német ujságlapot.

Az alábbiakban három év (1619—21.) magyar vonatkozású német ujságlapjait mutatom be a drezdai királyi könyvtárból.

1619.

1. *Hungarischer Trawrbrott, Welcher Desz Kõnigreichs Vngarn gefâhrlichen zustandt wie der Fürst in Siebenbürgen Bethlehem Gabor mit in sechtzig tausendt Mann in dasselbe eingefallen | die vornembsten Vestungen | Stâdt vnd Pâsz einnimbt | Auch wie er sonst darinnen hauset | den Steyer mârcken grosse Forcht einjaget | vnd was sich sonst hin vnd wider begiebet vnd zutregt | vmbstândlich erzehlet.*

Gedruckt zu Magdeburg | durch Johann Francken | Im Jahr M·DC·XIX.

A háborús idõben nincs olyan szokatlanabb égi jelenség, amit a háborúval összefüggésbe ne hoznának. Ilyen csodákat magyarázó ujságlapok nagy számmal maradtak ránk, ez is azok közé tartozik. Elmondja, hogy Szikszó vize karácsonykor vérré változott. Majd szól az üstökös megjelenésérõl. Azután tér rá a történeti eseményekre; így szól BETHLEN szövetekezésérõl a csehekkel; megemlíti Érsekújvár bevételét, végül BETHLEN elõnyomulását egészen az osztrák határig.

4° 8 sztl. 1. Hist. Germ. C. 498. 21.

2. *Extract Der Vergleichungs-Articul zwischen dem Tûerkischen Kayser vnd Bethlem Gabor | Fürsten in Siebenbürgen | wegen Occupirung desz Christlichen Kõnigreichs Hungarn.*

Mit einem Extract Eines Entschuldigungschreibens desz Karakas Mehemet Bassa an denselben Fürsten in Siebenbürgen. Anno 1619, H. nélkül. 4°8 old. Hist. Germ. C. 498. 18.

Az elsõ részben fõlsorolja B. G. és a török császár követe között létrejött állítólagos megegyezéseket. Így a török, mint

75 évvel ezelőtt Erdélyt, most egész Magyarországot oltalmába fogadja; a határvédelmem költségeit fedezi stb. «Letzlichen haben die Abgesandten vom Türkischen Kayser dem BETHLEN Gabor eine neue Fahne | Pussican | Pallasch | schöne Kleider vnd andere Geschenk hierauff geschickt.» — A röpirat második részét Karaka MEHEMET basának B. G.-hoz intézett, minden bizonnyal apokrif levele képezi. Azon barátságos, sőt alázatos hang, mellyel a basa bocsánatot kér BETHLENTŐL, csak a németség gyűlöletét akarja szítani BETHLEN ellen.

3. *Extract Eines Relationschreibens* Herrn BETHLEHEM Gabors Fürsten in Siebenbürgen an den Türkischen Kayser | wegen glücklich Occupirten Königreichs Hungarn abgangen. — Im Jahr 1619. 4°. 8. Hist. Germ. C. 498. 15.

Az «ujságíró» B. G. nevében szól a török császárhoz Örömmel jelenti, hogy Magyarországot elfoglalta és kész mindenben alávetni magát a császár akaratának. A katolikus papokat és urakat ki fogja irtani az országból; életét-halálát teljesen a császárnak ajánlja. Végül bepanaszolja «CARACAS» basát. — Az egész ujság stilusából, sőt az egyes szavak használatából kitűnik, hogy szerzője ugyanaz, mint a 2. számú Extract-nak.

4. *Regni Hungariae Occupatio* oder Kurtze Summarische doch gründliche Relation | von dem Fürstem in Siebenbürgen BETHLEHEM Gábor | wie jhre Fürstliche Durchl. vnversehens vnd wider aller Menschen Gedanken | desz Königreichs Hungarn sich bemächtigt vnd die Königliche Cron zu Preszburg zu seinen Händen bekommen vnd was darüber vor Scharmützel vorgangen warumb | vnd ausz was vrsachen Sie aber solches gethan habe | sind die praetendirenden Motiven etlicher massen ausz bey gefügten.

Extract, ausz einer vom Herrn Palatino, in Namen Kay: May: zu dem Francisco Redai nach Vngarischen Thurna abgesandten Person Relation, welche sie beedes Herrn Palatino vnd jhrer Fürstlichen Durchl. mündlich vnd Schrifftlich vorgebracht zuvernemen.

Darbey auch die waare erzehlung der Drey tågigen Schlacht

vnnnd Scharmützel | bey Wien vorgangen | in welcher auff beeden Seyten etliche tausendt geblieben | sampt andern Particularn gefundet wird.

Gedruckt zu Prag | bey Lorentz Emerich.

Im Jahr Christi 1619.

4° 8 sztl. levél. Hist. Germ. C. 498. 24.

Az első rész elmondja, hogyan foglalta el szept. 27-ikén «SETSCHY Georg» Érsekújvárat és KOHÁRY Pétert vasraverve Kassa felé szállíttatta. Majd BETHLEN G. seregének további hódításait sorolja föl egész okt. 20-ig. — Érdekes a befejező néhány sor: «Wo bleiben aber jetzt die Wienerische *Pasquillanten*, die Gottes wort so schändlich vnd hochsträfflich wider den Herrn Grafen v. Thurn Gebetsweise missbraucht vnd entunehret? Sind Sie jetzt under über des Siebenbürgischer Fürsten vnd jhrer G. Ankunfft erstummet, oder sonsten die Zung vnd Feder zu schuer worden?» [A «Vaterunser» paródiáira céloz. Ilyen pl. Das Heydelbergische vnd Rebellen Vater Unser Leyden. L. Soltau 460.]

Ezen ujságlap egyik más kiadása 1619-ből. 4° 6 sztl. I. U. o.

5. *Schreiben Fürsten Gabriel Bethlehem* in Siebenbürgen | An die Herren Directoren desz Kōenigreichs Bōhemb. Ausz dem Lateinischen ins Deutsche vertiret.

Gedruckt im Jahr 1619.

4° 4 sztl. I. Hist. Germ. C. 499. 54 m.

B. G. fejedelemnek Gyulafehérvárott 1619. aug. 18-án kelt szózata. Evvel összefügg a következő ujságlap:

6. *Antwortschreiben* | An den Fürsten in Siebenbürgen | von den löblichen Herrn Directorn in Bōhemen abgangen | Den 9. Septemb. 1619. Jahrs. Ausz der Lateinischen in Teutsche Sprache vertiret.

Metszet: Egy követ pecsétés levéllel.

Gedruckt im Jahr | wie obstehet.

4° 4 sztl. I. Hist. Germ. C. 499. 55.

7. *Ablegung der Legation* Auff den letztgehaltenen Kōniglichen Reichstag in Vngarn im Namen der Evangelischen Stände desz Kōnigreichs Bōheim Von Doct. Jessen verrichtet | vnd den Herren Directorn vbergeben.

Erstlich in Lateinischer Sprach zu Prag getruckt Nun aber in Hochdeutsch auff das treulichste verdolmetschet. Durch His sub Cruce. — Im Jahr nach Christi vnsers Seligmachers Geburt 1619.

A címlapon lévő szt. György lovagból biztosan következethetjük, hogy Paulus SESSIUS prágai műhelyében készült. A latin eredeti: Legationis in Regiis Ungaror. etc. Praga excudebat Paulus Sessius Academiae Typographus Anno M·DC·XIX. szintén megvan Drezdában Hist. Germ. C. 498. 3. jelzet alatt. (4° 28 sztl. l., igen gondos kiállítás.) — A cseh prot. rendek JESSEN ak. Rectort küldték ki követül a pozsonyi országgyűlésbe. Az egész irat JESSEN követségének részletes leírása. A prolékosan, szinte naplószerűen beszéli el, mint érkezett meg Pozsonyba, hogyan fogadta ILLÉSHÁZY. Hogyan vitték Bécsbe. Ott piszkos börtönbe zárták, csak nehezen engedték kihallgatásra. Végre MÁTYÁS halála után jan. 3-án szabadonbocsátották. — Függeléke: Ein allgemein Auszschreiben Herren D. Jessen an die Vngarn|den Ständen zu Preszburg vbergeben|Im Christmonat desz 1603. Jahrs. Dasz man die Teutscher Soldaten|in den Guarnisonen|nicht soll abschaffen. — A tudós JESSEN Jánosnak egy régebbi magyar vonatkozású munkáját is ismerjük: Regis Vngariae Mathiae II. Coronatio Johann Jessenio á Jessen, Regi Medico, Descriptore. Adiecta, Regni Regumque Pannoniae Chronografia. — Hamburgi, Sumtu Frobeniano. Anno M·DC·IX. (Hist. Germ. C. 75. 4° 36 old.)¹

Hist. Germ. C. 498. 9. 4°18 sztl. levél.

8. *Eine Klage, Welche der Adeler thut an Jupiter* |vber seine In vnd Auszländische Feinde |welche jhm seine Federn auszrupffen vnd vber das jetzt sein Hertz ausz dem Leib reissen wollen.

Metszet: Kétfejű sas.

Gedruckt im Jahr Christi M·DC·XIX.

Verses ujságlap. Magyar vonatkozású csak a következő néhány sor:

¹ Német fordítását Hist. Germ. C. 75.3 alatt 4° 46 old.

Seines gefallens ach Vngern gut
 Sey doch fleissig auff deine Hut,
 Ihr müsset sehr beten vnd wachn
 Dasz jhr nicht kompt den Türckn in Rachn
 Seht wie man jetztvnd mit mir vmbgeht
 Der Reichs Adler bald nackert steht.

Hist. Germ. C. 499. 15. 4° 4 sztl. l.

9. *Jesuiten Auszmusterung*; *Im Königreich Vngarn vnd Marggrafthumb Mähren vorgangen*: Wie solches|so wol das Hungarische als Mährische|wider die Jesuiten publicirte Patenta|mit mehrem erweisen vnd darthun Erstlich zu Brinn vnd Preszburg publicirt, vnd gedruckt im Jahr Christi 1619.

A «Magyar vonatkozású német népénekek» c. dolgozatom Függelékébe (78. sz.) már fölvettem APPONYI S. gyűjteménye alapján.¹ Tulajdonképen prózai újságlap és csak a címlapra következő oldalon közöl egy 11 soros verset [Die Jesuitisch Otterzucht|Kan vertreiben die Böhmischn Frucht.|Concordia wird sie genandt|Ist auch gewachsen im Vngerland)...] a jezsuiták ellen, azután lenyomtatja néhány sornyi bevezetés után a címben hirdett patenseket. Magyarországon 1619. május 16-án hirdették ki.

Hist. Germ. C. 498. 12. 4° 4 sztl. l.

1620.

10. *Desz Türckischen Kaysers Hülf* Dem Fürsten in Siebenbürgen BETHLEHEM Gabor|nunmehr erwählten in Vngarn|vnd derselben Ständen|auch den Confoederirten Landen versprochen.
 Metszet: Török lovas díszruhában.

Gedruckt zu Preszburg|Im Jahr M·DC·XX.|

A címlapon belül: Türckische Hülf den Vngarn versprochen: Wie Copia Schreibens desz Sultans Ottomant Türckischen Kaysers|an den Fürsten in Siebenbürgen|etc. A török szultán ünnepélyes szózata következik, melyben teljes segítséget és pártfogást ígér BETHLENNEK. Ezt követi a 6-ik oldalon egy újság «Aus Wien vom 16 December», mely hirül adja, hogy a török 200 ezer

¹ L. APPONYI S. 756.

embert készül BETHLEN segélyére küldeni. Az ujságíró, aki határozottan protestáns, azon véleményének ad kifejezést, hogy a török sokkal becületesebb, mint a római párt és hogy a törökkel való szövetkezés egyáltalában nem lesz ártalmas a protestáns Magyarországra.

Hist. Germ. C. 511. 18. 4° 4 sztl. 1.

11. *Neue Zeitung* | *Auch vnpartheyische* Berscheibung | Was gestalt Heinrich Duual | Graff von Pampier Röm. Kays. auch zu Vngern vnd Böhmen Königl. Majest. Cãmnerer vnd Kriegsraht | vnd in Mãrrhen General Obrister | etc. vor Preszburg seiend genommen. Benebens Was sich mit Ambrosio Spinola etc. in der Churfürstlichen Pfaltz zugetragen.

Geschehen in diesem 1620. Jahr.

Pozsony sikertelen ostromáról ad hírt a császáriak részéről. Ezen ujságlap egy másik kiadása megvan a Nemzeti Muzeumban. (Warhafftiger Bericht...)

V. ö. BLEYER dolgozatát Magyar Kvszemle 1900. 69.

Hist. Germ. C. 511. 15. H. n. 4° 4 sztl. 1.

12. *Copia Vertrags* Welchen die Römische auch zu Hungarn und Böhmen Königliche Mayestet Ferdinandus der Ander durch dero hochansehnliche Mayestet Ferdinandus der Ander durch dero hochans. Herrn Commissarios die Hochwürdige Wg. H. H. Valentin Lepes Ertzbischoffen zu Colotz vnd Raab der Cron Hungern Cancellarium | vnd Herrn Leonhard Helfridt Graffen von Meggau | Herrn Seifridt | Christoff Preunern vnd Herrn Thoma Nadasti jhr Key. May. geheime Rãth vnd Cammerherrn den 16 Januari dieses 1620. Jahrs. An den Hochgebornen Herrn Gabriel Bethlehem | Fürsten in Siebenbürgen vnd Graffen zu Sieuler abgehen vnd beschliessen lassen. — Anno M·DC·XX.

Latinból való fordítás. B. G.-tól előírt és elfogadott békepontokat tartalmazza. Valószínűleg Pozsonyban nyomtatták.

13. *Desz Königreichs Hungarn offene Klagschrift* | An die gantzze Christenheit | sonderlich aber seine Bundesverwandten | Vber die Ihne biszher | vermitteltst vnruhiger Leut darinnen | zugestandene Kriegsempörungen | zugefügte Schãden | vnd auffge-

drungene Gravamina: Derentwegen die Evangelische Stünd zur Rettung vnd Widerauffbringung der Göttlichen vnd Weltlichen Gesetz vnd Freyheiten in diesem Königreich notthringlich seind verursacht worden. Aus dem der Hungarischen Copey bey und gegen vbergetruckten Lateinischen Exemplar trewlich ins Deutsch vbersetzt. — Im Jahr 1620.

A hires «Querela Hungariae» (Hist. Germ. C. 511. 27.) szószzerinti fordítása.

Hist. Germ. C. 511. 30. H. n. 4° 12 sztl. 1.

14. *Ungerischer Rebellions Brunn* | Das ist Wahrer Gegenbericht | Wider die Vnwahre Insicht: als ob Ihr Kayserliche Mayest: an jetzigen Vngarischen Unwesen die Schuld hett. — Oder Woher dieselbe Vnruehe entsprungen. — Getreulich aus dem Latein ins Deutsche versetzt.

Getruckt zu Augspurg | bey Sara Mangin Wittibb. 1620.

«Falsae Originis...» stb. című latin ujságlap (Hist. Germ. C. 511. 36), egyszerű fordítása. Az eredeti, amint a latin szöveg mondja (Ex Gallico conversa...), francia nyelven készült.

Hist. Germ. C. 511. 39. 4° 20 sztl. 1.

15. *Siebenzig wichtige Motiven*; Warumben die Kön. Mayest. in Polen | Senatores vnd der Adel derselben Cron wider Vngarn, Böhem | vnd die confoederirte Länder dieser Zeit mit feindlichem Vberzug oder sonsten in andere weg zu entgegen nichts handeln noch dem angenommenen Defensionswerck sich widersetzen sollen;

II. Beständige Abläynung der Ursachen | welcher willen die Kön. Mayest. in Frankreich wider Vngarn, Böhheim | vnd die vereinigte Länder Hülff zu läysten ersucht werden; Beydes ausz Polnischer vnd respective Französischer Sprachen inn das Teutsche newlich wbergesetzt.

III. Gravamina Religiones der löblichen Evangelischen Stände in Steyer | Kärndten vnd Crai | netc.

Gedruckt im Jahr M·DC·XX.

Belül: An Ihre Königliche Mayestät König Sigismundum den Dritten: Meinem allergnd. Königl. Herr. Posen 1619. Tage desz St. Martini D. R.

A munka az író rendkívüli nagy olvasottságáról tanuskodik. Sokat idéz a klasszikusokból, különösen LIVIUS-ból: lépten-nyomon találunk egy-egy kis verset vagy közmondást. A drezdai könyvtárban hat kiadása van meg 9 példányban.

Hist. Germ. C. 498. 30., 36., 39., 42., 45., 48. 4° 27. sztl. 1.

1621.

16. *Copia eines Schreibens* | So der Durchleuchtiger vnd Hochgeborner Fürst | BETHLEHEM Gábor An den Fürsten in Tartarien gethan | darin seine heimliche Practiken an kommen. — Obgemeltes Schreiben nebenst den Gesanten vom Tarterkahn sein von dem Herrn Setzski auffgefangen | vnd an Key: May: geschicket worden.

Nachgedruckt im Jahr Anno 1621.

BETHLEN Gábor levelét «Georg Setzky v. Kyma» jelentése előzi meg, melyben tudtul adja, hogy BETHLEN követét elfogta és megtalálta a tatár kánhoz irott levelet. SIXTY ezen jelentése kelt: «Geben auff dem Schlosz Muran den 26 April. Anno 1621. — Ugyanez az ujságlap latinul: Domini Georgii Chezii Recta Animi Affectia et Gabrielis Betlehemii Diabolica in Fidelitas — Ergo Deum Omnipotentem, Caesarem Sacratissimum, Totam Christianitatem. Anno M·DC·XXI. [Hist. Germ. C. 520. 9.]

Hist. Germ. C. 520. 15. 4° 4 sztl. 1.

17. *Römisch. Kays. May. Ferdinandi II.* Vnsers Allernädigsten Herrn An einen des H. Römischen Reichs Geistlichen Fürsten abgegangenes trewhertziges Warnungsschreiben. [Metszet: Két angyal tartja a sz. György-rend láncát.] — Darinnen des BETHLEHEM Gabors aus desselben an den Tartar König abgegangenen intercipirten vnd zu Ende dieses befindlichen Schreiben | wider gemeine Christenheit vorgenommene Türckische Tyranny vnd Blutvergissen | männiglich zur Nachrichtung Insonderheit aber vnserm vielgeliebten Vaterland Teutscher Nation an tag gegeben wird. — Gedruckt im Jahr M·DC·XXI.

Tartalmilag összefügg az előző ujságlappal.

Hist. Germ. C. 520. 18. 4° 4 sztl. 1.

18. *Copia Bethlehm Gabors an Pfaltzgraff Friederichen* | vermeinten König in Böhemb | etc. Vnd dann Pfaltzgraff Friederichs an bemelten Gabor Bethlehen abgangenen widerantwortlichen Schreibens. Ausz welchen beyderseits Vnchristliche vnd gegen der Röm: Keys: Mayst: mit Unwarhafften Ehrenschnitzlichen Auflagen | verbitterte Gemüther | längst fürgehabte Practiken und Anschläg genugsam zuersehen. [Metszet: Oroszlános cimer.] Gedruckt im Jahr 1621.

Hist. Germ. C. 520. 21. H. n. 4° 8 sztl. 1.

19. *Copia Zweyer Schreiben* | Eines des Königs in Hungarn BETHLEHEN Gabors Das andere Ihr Fürstl. Gn. Johann Georgen des Eltern | Marggraffen zu Brandenburg | etc. an die Fürsten vnd Stände in Schleisen. Den 5. Novembri zu Breslau eingantwortet worden.

Gedruckt im Jahr 1621.

BETHLENNEK levelét tartalmazza, melyben örömet fejezi ki FRIGYES cseh királyá való megválasztása fölött és a rendeket segítségéről biztosítja. A második a brandenburgi örgróf levele. Végül, amit a címlap nem említ, felsorolja a kilenc békepontot a a török császár és a lengyel király között.

Hist. Germ. C. 520. 27. H. n. 4° 4 sztl. 1.

20. *Der Röm. Kayserl. auch zu Hungern vnd Böhmen* etc. Königl. Majest. Edictal-Cassation der vnbillichen | vermeynten ond von Rechtswegen nichtigen Wahl Gabriel BETHLEMS zum König in Vngarn.

Neben angehengter Annullation, aller derjenigen Acten vnd Handlungen | so auff den zusammenkunfften zu Preszburg und Newen Sol beschlossen worden. [Metszet: Habsburg-cimer a sz. György-rend láncával.] Item Copey eines Schreibens | So der Graf von Mansfeld an den BETHLEM Gabor soll gethan haben. — Gedruckt im Jahr M·DC·XXI.

II. FERDINAND-nak 1620. dec. 10-ikén Bécsben kelt pátense, melyben tiltakozik BETHLEN Gábor királyá választása ellen. A másik (3. old.) MANSFELD levele BETHLEN-hez.

Hist. Germ. C. 520. 3. H. n. 4° 22. old.

21. *Relatio Von desz Keyzers vnd dann Bethlens Gabors Botschafften* | was sie im Parnasso erworben | vnd welcher gestalt sie beyde abgefertiget worden. [Metszet: Renaissance könyvdísz.]

Gedruckt im Jahr Christi M·DC·XXI.

A legérdekesebb ujságlapok egyike. A Parnassuson megjelenik egyszerre a császár és BETHLEN Gábor követe. Apolló a historikusaihoz utasítja őket. CUSPINIANUS elbeszéli a császár követének ZSIGMOND császár históriáját, míg a másik, THUANUS, BETHLEN követe előtt BÁTHORI Zsigmond borzalmas tetteit sorolja föl tanuságul.

Hist. Germ. C. 520. 24. H. n. 4° 12. old.

LEFFLER BÉLA.